

Księgi metrykalne jako źródło badań socjolingwistycznych (na podstawie wybranych XIX-wiecznych Libri Natorum diecezji tarnowskiej)

Karolina Wróbel-Kącka

UNIWERSYTET PEDAGOGICZNY W KRAKOWIE

ORCID: 0000-0001-6812-6732

ABSTRACT

Record books as a source of sociolinguistic research (based on selected 19th-century Libri Natorum of the Tarnów Diocese)

The article presents the characteristics of the 19th-century record books of selected parishes belonging to the Tarnów diocese. The text discusses important diachronic information included in the documents, such as religious affiliation and origin from entitled and unauthorized relationships. On the basis of the linguistic material excerpted from the metrics, the names of professions and functions performed by the inhabitants of that time were also analyzed. State IDs present in baptism records also made it possible to recreate the social status and living conditions of the inhabitants of that time.

KEY WORDS: record books, sociolinguistics, the names of the professions, state origin, religious affiliation

SŁOWA KLUCZOWE: księgi metrykalne, socjolingwistyka, nazwy zawodów, pochodzenie stanowe, przynależność religijna

Księgi metrykalne to urzędowe dokumenty zawierające rejestry narodzin, ślubów oraz zgonów¹. Obowiązek ich prowadzenia sankcjonowały dyrektywy ustanowione przez władze kościelne w czasie soboru trydenckiego w roku 1563². Temat metrykaliów powrócił także na synodzie piotrowskim w 1607 r.³, w czasie którego za zasadne uznano tworzenie aż pięciu osobnych ewidencji: chrztów, ślubów, zgonów, bierzmowanych, a także statystyki parafian⁴. Mimo wszelkich rozporządzeń duchowni prowadzili kościelne metryki nadzwyczaj niekonsekwentnie i chaotycznie. Jak podaje jeden z badaczy, pełne były one błędów oraz chronologicznych luk⁵. Zasadnicze restrykcje w tym zakresie wprowadziły dopiero państwa zaborcze, gdy każdego duchownego powołano na stanowisko urzędnika stanu cywilnego oraz uznano kościelne dokumenty za publiczne⁶.

O poddanych przeglądowi w niniejszym artykule XIX-wiecznych *Libri Natorum* (księgach urodzeń)⁷ wybranych parafii, przynależnych do biskupstwa tarnowskiego, decydowały restrukturyzacje władz wiedeńskich. Pierwsze patenty cesarskie dotyczące rejestracji metrykalnych pochodzą z lat 1782 oraz 1784 – na ich mocy akta te zyskały status dokumentów prawnych⁸. Józefińską reformą objęta została także sama struktura metryk – narracyjną formę ksiąg, w której łatwo było o nieporządek oraz brak rzetelności co do zapisywanych informacji, zastąpiono formą rubrykowaną⁹. Wszystkie tomy składały się

1 J. Kurpas, *Początki ksiąg metrykalnych*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 1961, t. 2, z. 1–2, s. 8.

2 K. Dobrowolski, *Znaczenie metryk kościelnych dla badań naukowych*, „Rocznik Towarzystwa Heraldycznego we Lwowie” 1920, nr 5, s. 91–92.

3 *Ibidem*.

4 A. Laszuk, *Księgi metrykalne i stanu cywilnego w archiwach państwowych w Polsce – informator*, Warszawa 1998, s. 78.

5 H. Wyczawski, *Przygotowanie do studiów w archiwach kościelnych*, Kalendarium Zebrzydowska 1989, s. 48.

6 B. Kumor, *Przepisy państwowe i kościelne dotyczące metryk kościelnych w zaborze austriackim (1800–1914)*, „Przeszłość Demograficzna Polski. Materiały i Studia” 1975, nr 7, s. 93.

7 Omawiane księgi urodzeń pochodzą z ośmiu parafii: Chronowa, Nowego Wiśnicza, Starego Wiśnicza, Lipnicy Murowanej, Rajbrotu, Trzciany, Królówki oraz Żegociny, należących w XIX w. do diecezji tarnowskiej. Metryki te w większości zachowały się w formie papierowej, księgi jednego probostwa zdigitalizowano. Wszystkie akta chrztów przechowywane są w Archiwum Diecezjalnym im. Arcybiskupa Jerzego Ablewicza w Tarnowie.

8 C. Kukło, *Demografia Rzeczypospolitej przedrozbiorowej*, Warszawa 2009, s. 98.

9 B. Kumor, *op.cit.*, s. 94.

10 T. Kolber, *Dwujęzyczność dokumentów urzędowych kościelnych, na przykładzie nominacji w księgach parafialnych dekanatu wadowickiego* [w:] *Język w urzędach i sądach*, M.T. Lizisowa (red.), Kraków 2006, s. 139.

11 Jak zauważa Monika Kresa, łaciński zapis antroponimów imiennych często znacząco ogranicza ich analizę. Według badaczki niemożliwe jest bowiem określenie cech dialektalnych imion, nie sposób także wskazać na nieoficjalne właściwości mian. Zob. M. Kresa, *Księgi metrykalne jako źródło i program Excel jako narzędzie badań antroponimicznych* [w:] *Badania historycznojęzykowe. Stan. Metodologia. Perspektywy*, B. Dunaj, M. Rak (red.), Kraków 2011, s. 400.

z drukowanych tabelarycznych formularzy, a wszelkie zapisy prowadzone były odręcznie przez udzielającego sakramentu chrztu duchownego. Od tamtej pory księgi urodzeń zawierały dziewięć kolumn uwzględniających następujące informacje: *numerus serialis* (numer seryjny), *dies et mensis – natorum; baptimus* (dzień i miesiąc – narodzin; chrztu), *numerus domus* (numer domu), *nomen Baptisati* (imię ochrzczonego), *religio – catholica; accatholica* (wyznanie – katolickie; niekatolickie), *sexus – puer; puella* (płeć – chłopiec; dziewczyna), *Thori – legitimi; illegitimi* (łóże – ślubne; nieslubne), *Parentes – Patris ac parentum, nomen, cognomen, ed conditio ejus; Matris ac parentum, nomen, cognomen ed conditio* (rodzice – ojciec i rodzice ojca, imię, nazwisko, pochodzenie; matka i rodzice matki, imię, nazwisko, pochodzenie); *Patrini – nomen et cognomen; conditio* (chrzestni – imię i nazwisko; pochodzenie). Wiarygodność każdego rejestru potwierdzały zarówno zamieszczony poniżej uzupełnionej rubryki podpis księdza, jak również znajdująca się na ostatniej stronie, kończącej dany rok, pieczęć kościelna.

Omawiane *Libri Natorum* – na ogół prowadzono zgodnie z założeniami reformacyjnymi – są dosyć czytelne, zwykle także kompletne pod względem rejestrowanych wiadomości. Należy jednak na początku zaznaczyć, iż urzędowy charakter metrykaliów warunkował dominujący w nich język łaciński¹⁰. Kluczowy jest jednak fakt, że choć dokonujący wpisów duchowni najczęściej biegle posługiwali się łaciną, zdarzało się, że te same wyrazy zapisywane były przez nich przy użyciu różnych liter. Zjawisko to najwyraźniej dostrzegalne jest w przypadku imion, w których wymiennie używano liter „c” oraz „k”: „Carolina//Karolina”; „v” oraz „w”: „Victoria//Wiktorja”; „s” oraz „z”: „Rosalia//Rozalia”; „i” oraz „y”: „Maria//Marya” czy też „c” oraz „g”: „Casparus//Gasparus”¹¹. Co istotne, odstępstwa te nie miały charakteru regularnego, pojawiały się incydentalnie, najpewniej pod wpływem polszczyzny, która – wprawdzie w znacznie mniejszym stopniu – stanowiła obok łaciny drugi język metryk.

Używany przez księży język polski służył do zapisu nazwisk ewidencjonowanych osób, czyniąc tym samym cały sporządzony wpis dwujęzycznym: „Simon Bartholomaeus Dudek et Regina Wyczyńska”; „Michael Budzyna et Francisca Mączka KMK XXIII/1 1846”.

Rękopiśmienne dokumenty kościelne, mimo iż trudne w interpretacji – głównie ze względu na wspomniany już urzędowy język łaciński oraz fragmentaryczność wielu rejestrów, stanowią jednak cenne źródło wykorzystywane m.in. przez językoznawców, historyków, antropologów czy demografów¹². Dzięki licznym zawartym w księgach informacjom językowym oraz pozajęzykowym akta te nierzadko obierane są również za bazę materiałową w badaniach socjolingwistycznych¹³. Na ich podstawie możliwe jest chociażby zrekonstruowanie systemu nazewniczego danego regionu, określenie dawnych tendencji imienniczych oraz czynników kulturowych, społecznych i historycznych warunkujących funkcjonowanie nazw osobowych w obrębie danej społeczności. Metrykalia pozwalają ujawnić pochodzenie ludności, jej narodowość czy konfesję. Rejestry z ksiąg przydatne są również do oszacowania sezonowości urodzeń, zaślubin oraz śmierci parafian. Służą ponadto do przybliżenia wieku osób zawierających związek małżeński, odtworzenia długości ich życia oraz przyczyn zgonów.

Ze względu na tak liczne zagadnienia, jakie mogą zostać poddane eksploracji w oparciu o metrykalia, w niniejszym artykule skoncentruję się na analizie zaledwie części materiału prezentującego wiadomości na temat stanu społecznego oraz warunków życia osadników badanego regionu, wykonywanych przez nich zawodów czy pełnionych funkcji. Dla pełniejszego odtworzenia obrazu ówczesnej ludności charakterystykę XIX-wiecznej struktury społecznej oraz zawodowej opisywanego regionu poprzędę jednak kilkoma istotnymi informacjami diachronicznymi.

Jak się okazuje, zapisy metrykalne informują także o kwestiach wyznaniowych, prawnych, wreszcie uwarunkowanych kulturowo, przyjętych przez daną społeczność,

¹² Por. m.in. J. Gawrysiakowa, *Praktyki religijne w XIX w. (na podstawie metryk z parafii Rudka, pow. Bielsk Podlaski)*, „Roczniki Humanistyczne” 1970, t. 18, z. 2, s. 85–99; J. Hochleinter, *Warmińskie nowożytnie księgi chrztów jako źródło historyczne*, „Echa Przeszłości” 2001, nr 2, s. 139–152; A. Hamryszczak, *Materiały do badań genealogicznych w zasobach Instytutu Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych KUL w Lublinie*, „Rocznik Lubelskiego Towarzystwa Genealogicznego” 2009, nr 1, s. 109–135; H. Duszyński-Karabas, *Księgi metrykalne parafii prawosławnych na Kujawach i ziemi dobrzyńskiej z przełomu XIX i XX wieku jako źródło badań socjonomastycznych [w:] Miasto: przestrzeń zróżnicowana językowo, kulturowo i społecznie*, t. 6, M. Święcicka, M. Peplińska (red.), Bydgoszcz 2016, s. 437–447.

¹³ Por. m.in. H. Borek, *Socjolingwistyczne aspekty imiennictwa*, „Onomastica” 1978, nr 23, s. 163–175; J. Bubak, *Proces kształtowania się polskiego nazwiska mieszczańskiego i chłopskiego*, Kraków 1986; Z. Abramowicz, *Imiona chrześciane białostoczan w aspekcie socjolingwistycznym (lata 1885–1985)*, Białystok 1993; K. Skowronek, *Inspiracje socjologiczne w polskiej onomastyce – stare i nowe związki*, „Socjolingwistyka” 2013, nr 27, s. 31–41; S. Iglewska, *Aspekty socjolingwistyczne w badaniach procesu ewolucji systemu antroponimicznego. Zarys tematu*, „Ogrody Nauk i Sztuk” 2015, nr 5, s. 327–330; L. Dacewicz, *Uwarunkowania socjalno-kulturowe nadawania imion podwójnych w Dekanacie Białystok w II połowie XIX wieku*, „Studia Wschodniosłowiańskie” 2017, nr 17, s. 169–186.

¹⁴ Łacińskie nazwy wyjaśniam za leksykonami: *Lexicon latino-polonicum*, F. Borowski (red.), Wilno 1844; *Słownik łaciny średniowiecznej w Polsce*, M. Plezia (red.), Kraków 1965–2000; *Słownik łacińsko-polski*, t. 3, M. Plezia (red.), Warszawa 1998; *Słownik współczesnego języka polskiego*, B. Dunaj (red.), Kraków 2000; A. Jougan, *Słownik kościelny łacińsko-polski*, Sandomierz 2013; *Elektroniczny słownik łaciny średniowiecznej w Polsce*, <https://lexicon.scripores.pl/> [dostęp: 25.05.2022], *Internetowy słownik łacińsko-polski*, <https://pl.glosbe.com/la/pl> [dostęp: 25.05.2022], a także opracowaniem A. Wyczańskiego, *Szlachta polska XVI wieku*, Warszawa 2001.

poglądach etycznych i moralnych. Wiedzy na temat przynależności wyznaniowej dostarcza rubryka *Religio*. Wedle ujętych w niej adnotacji możliwe jest przybliżenie liczby osób, których pierwotną wiarą był katolicyzm, a także tych, którzy dokonali konwersji na chrześcijaństwo. Zgodnie z omawianymi dokumentami neofici stanowili zaledwie niewielki odsetek, co jednak ciekawe, należeli do nich wyłącznie Żydzi. Rozbieżność wyznaniową pomiędzy parafianami duchowni odnotowywali bardzo sumiennie, zaznaczając w metryce wariant *accatholica*, często również dodając niewymaganą adnotację precyzującą macierzystą religię przechrzty, jak *Iudaeus* (Żyd)¹⁴ czy *Iudaicus* (żydowski) lub też ogólne określenie *neophytus* (nowo nawrócony, świeżo ochrzczony, neofita), np. „Berek Iudaus filius Nathan Federgia (**Iudaeus**)” (KML VIII/1 1810); „Marek filius Juda Mendel (**Iudaicus**)” (KMC VII/1 1813); „Chaim filius Salomon Monday (**neophytus**)” (KMC VII/1 1822).

Zagadnienia prawne bezpośrednio wiążą się natomiast z rubryką *Thori*, w której wskazywano na pochodzenie dziecka ze związku uprawnionego bądź też nieuprawnionego. W zależności od statusu cywilnego matki chrzczonego księży zamieszczali w tabeli łacińskie formy: *legitimus/legitima* (prawy/prawa) bądź też *illegitimus/illegitima* (nieprawy, nieprawa). Zdarzało się także, że w miejscu przeznaczonym na dane o ojcu dziecka zawierali oni dodatkową adnotację *Pater ignotus* (ojciec nieznan). Na podstawie analizowanych ksiąg metrykach można stwierdzić, iż owych zapisów nie było wiele – urodzenie w związku niesformalizowanym odnosiło się do nie więcej niż 7% wszystkich wówczas ochrzczonych. Tym, co jednak zwraca uwagę, jest płeć oraz pochodzenie panięńskich dzieci – ponad połowę stanowili chłopcy wywodzący się przeważnie z ubogich rodzin wiejskich. Twierdzenie to poświadczają umieszczone obok nazwisk ich matek adnotacje: *rusticus* (wiejski) oraz *villanus* (wiejski). Często były także apelatwy *ancilla* (służąca, najemna) lub *famula* (służka, służąca). Wpisy te

sugerują przy tym, iż w relacje pozamałżeńskie nierzadko wchodziły kobiety pracujące w okolicznych dworach. Nie sposób jednak ustalić, w jakim stopniu zjawisko to miało charakter dobrowolny, w jakim natomiast determinowała je agresja najmujących chłopki pracodawców.

Komentarza wymaga w tym miejscu również praktyka rejestrowania nieprawego pochodzenia rodziców chrzczonych dzieci. Zapisy tego rodzaju wyglądały następująco: „Patris: Josephus **illegitimus** filius Mariana” (KMC VII/1 1846); „Matris: Sophia **illegitima** filia Anna” (KMC VII/1 1847), i – co warte uwagi – pojawiały się w metrykach od początku XIX stulecia. Zjawisko to zdaje się potwierdzać założenie jednej z badaczek, jakoby nieślubne pochodzenie często wiązało się z kilkupokoleniowym napiętnowaniem przez Kościół¹⁵. Współcześnie wpisy w tej formie dają jednak sposobność do dalszych interpretacji. Wedle rejestrów można wnioskować, że odsetek nieślubnych matek oraz ojców nie przekraczał 1% – był zatem znacznie mniejszy niż w przypadku dzieci. Równie ciekawe spostrzeżenia ukazują się po bliższym zestawieniu wszystkich zapisów dotyczących nieprawego pochodzenia – na ich podstawie dowiadujemy się, że równo 20% kobiet urodzonych ze związków niesformalizowanych w przyszłości nawiązywało pozamałżeńskie relacje, stając się jednocześnie matkami nieślubnych dzieci. Jak pokazują statystyki, nie stanowiło to reguły, ponad 3% spośród wszystkich wskazanych jako „nieprawi” mężczyzn oraz kobiet wiązało się ze sobą w pary małżeńskie. Owe przypadki warunkowały najpewniej XIX-wieczne realia, zgodnie z którymi osobie urodzonej z nieprawego łoża, obarczonej nieustającym napiętnowaniem oraz odrzuceniem ze strony środowiska, znacznie łatwiej było wejść w związek z osobą równie stygmatyzowaną czy też nawiązać pozamałżeńską relację¹⁶.

Bap. Franciscus [...] illegitimus; Matris: Eva illegitima filia Agatha (KML VIII/1 1835).

¹⁵ D. Żołądź-Strzelczyk, *Dziecko w dawnej Polsce*, Poznań 2002, s. 264.

¹⁶ T. Wiślicz, *Upodobanie. Małżeństwo i związki nieformalne na wsi polskiej XVII–XVIII wieku. Wyobrażenia społeczne i jednostkowe doświadczenia*, Wrocław 2012, s. 98–101.

Bap. Marianna [...] illegitima; Matris Maria illegitima filia Margaritha (KML VIII/1 1837).

Bap. Blasius [...] Patris: Thomas illegitimus filius Regina; Matris: Marianna illegitima filia Catharina (KMT XIX/1 1828).

Bap. Anna [...] Patris: Mathias illegitimus filius Margaritha; Matris: Agnes illegitima filia Petronella (KMR V/1 1886).

Powracając jednakże do aspektów socjolingwistycznych, wspomnę na nowo, iż dzięki analizie XIX-wiecznych rejestrów metrykalnych możliwe jest odzwierciedlenie struktury społecznej badanego regionu, niekiedy także i stanu posiadania, a więc statusu majątkowego mieszkańców. Działanie to umożliwiają w głównej mierze zawarte przy imionach i nazwiskach wiernych identyfikatory stanowe. Interpretacja owych adnotacji pozwala orzec, iż ówczesną ludność tworzyli w większości przedstawiciele zbiorowości chłopskiej – świadczą o tym wielokrotnie używane, przejęte z łaciny, apelatywy: *agricola* (chłop, rolnik), *laboriosus* (chłop, włościanin), *colon* (wieśniak), *hortulanus* (zagrodnik), *cmetho* (kmieć), *inquilinus* (kątnik, komornik), *cassaricus* (chałupnik). Częste były także formy *rustici* (wiejski) oraz *subditi* (poddany). Oszacowanie konkretnej liczby użytych nazw pozwala jednocześnie na wniosek, iż wśród ludności wiejskiej przeważali zagrodnicy (ok. 22 000 rodzin), a więc chłopci, do których należał dom oraz kilka morgów ziemi. Zasadniczo mniejszą grupę tworzyli z kolei kmiecie (ok. 2000 rodzin) – zamożniejsi chłopci posiadający zwykle jeden łan ziemi, komornicy (ok. 1500 rodzin) nieposiadający żadnych praw własności, mieszkający najczęściej u bogatszego chłopca oraz chałupnicy (250 rodzin), czyli chłopci bezrolni dysponujący wyłącznie chałupą z ogrodem.

Paulus Adamczyk hortulanus; Anna Wiśniowska hortulana (KMS XXV/1 1866).

Josephus Sulek cmetho; Agnes Zawada cmetho (KMC VII/1 1861).

Adalbertus Kamycki inquilinus; Anna Sefińska inquilina (KMC VII/1 1860).

Jak poświadczają wpisy z omawianych dokumentów, do pozostałych dwóch klas społecznych należeli także mieszczanie – w księgach identyfikowani apelatywami *civis* (mieszczanin) lub *oppidanus* (mieszczanin) – oraz szlachta. Nazwiska ludności szlacheckiej poprzedzała w aktach nominacja podkreślająca zarazem liczbę posiadanych przez nich dóbr. Tak też określenie *nobilis* (szlachetny) zamieszczano przy nazwisku drobniego szlachcica; *generosus* (szlachetny, szlachetnie urodzony) oznaczało właściciela co najmniej kilku wsi, z kolei *magnificus* (jaśnie wielmożny) dotyczyło szlachcica sprawującego urząd senatorski.

Thomas Drożdżowski civis; Magdalena Kopytko civis (KML VIII/1 1857).

Joans Pitulka oppidanus; Maria Bolek oppidana (KML VIII/1 1865).

Nobilis Vincentus Wesołowski; Nobilis Thecla Wesołowska (KMT XIX/1 1842).

Generosus Josephus Trzecieński; Generosa Sabina Trzecieńska (MN XXI 1a 1822).

Magnificus Severinus Sobolewski; Magnifica Antonia Sobolewska (KMC VII/1 1859).

Za sprawą dalszych rejestrów możliwe jest ponadto zrekonstruowanie XIX-wiecznej struktury zawodowej tamtejszej ludności. W analizowanych księgach urodzeń, co prawda mało systematycznie, wzmiankowano o pełnionych przez rodzinę chrzczonego profesjach, niemniej jednak w metrykaliach można odnaleźć nazewnictwo określające dane specjalności.

Okazuje się, że zasadniczą grupę odnotowanych w materiale źródłowym nazw tworzy leksyka rzemieślnicza – w aktach chrztów poza ogólnym apelatywem *faber* (rękodzielnik, rzemieślnik, wykwalifikowany robotnik) oraz *magister* (majster, przełożony; mistrz cechowy) wystąpiły także nazwy specjalizujące, jak *sutor* (szewc – 113 wpisów), *faber ferri* (kowal – 110 wpisów), *lanio* (rzeźnik – 85 wpisów), *coriarius* (garbarz – 45 wpisów), *sartor* (krawiec – 32 wpisy), *pellitor* (kuśnierz – 24 wpisy), *molitor*, *molendarius* (młynarz – 18 wpisów); *figulus* (garncarz – 15 wpisów), *arcularius* (stolarz, cieśla – 14 wpisów) oraz *textor* (tkacz – 2 wpisy). Adnotacje tego rodzaju pozwalają wnioskować, iż XIX-wieczni mieszkańcy wsi w dużej mierze utrzymywali swe rodziny, wykonując prace rękodzielnicze. Chłopi najczęściej oferowali usługi związane z wyrobnictwem oraz naprawą obuwia, wytwarzaniem przedmiotów użytkowych z metalu, a także ubojem zwierząt. Pracowali jako stolarze oraz młynarze, nierzadko zajmowali się także krawiectwem, wyrobem naczyń lub tkanin, wyprawianiem skór, a następnie przetwarzaniem ich na ciepłe kozuchy oraz futra. Rzemieślnictwo, obok dominującego wówczas rolnictwa, bez wątpienia stanowiło zatem jedno z podstawowych zajęć realizowanych przez społeczność chłopską.

Nazwy chałupniczych profesji nie były jednak jedy- nymi, które zarejestrowano w księgach. Wśród innych nazw zawodów znalazły się bowiem również takie jak *vespillo* (ten, kto wynosi zmarłych, karawaniarz, grabarz) czy *caupo* (właściciel gospody). Przedstawione apela- tywy, choć nieczęste w księgach, zaświadczają o profe- sjach typowych raczej dla uboższej, nieposiadającej dóbr

majątkowych ludności. Podobnie jest zresztą w przypadku nominacji określających pracowników dworskich – apelatyw *ancilla* oznaczał najętą do pracy w szlacheckiej posiadłości służącą, zbliżone znaczenie ma również rzeczownik *famulus* tłumaczony przez *Słownik łaciny średniowiecznej w Polsce* jako sługa, służący, pacholek. Według rejestrów metrykalnych do nazw zawodowych wykonywanych na terenie dworu zaliczyć należy także dwuwyzrazową nazwę *coquus aulicus*, wskazującą na kucharza dworskiego, czy słowo *custos* – nazwa ta, mimo iż nie zawiera dodatkowego określenia, przez leksykony definiowana jest jako stróż, strażnik; chłop zobowiązany do pilnowania dworu w czasie podróży jego właściciela. Przy okazji tychże nominacji warto także wspomnieć o dwóch apelatywach, które, choć nie precyzują danej specjalności, informują prawdopodobnie o pracownikach najmowanych do różnych aktywności przez właścicieli ziemskich, a także bogatszych gospodarzy i rzemieślników – mowa tu o leksemach *operarius* oznaczającym robotnika, wyrobniaka, sługę oraz *cooperarius* tłumaczonym jako współpracownik, pomocnik.

Petrus filius Franciscus Gorpiel fugulus (KML VIII/1 1845).

Franciscus filius Joannes Durek faber ferri (KML VIII/1 1845).

Lucia filia Laurentius Strugała ancilla (KML VIII/1 1861).

Wśród zgromadzonych nazw osobną grupę stanowią również te przedstawiające określone funkcje wykonywane w ramach danej instytucji. Co ciekawe, znaczna część tych nazw odnosi się do stanowisk urzędniczych, są to: *advocatus* (wójt miejski; prawnik), *asesor* (doradca sędziego), *consul* (rajca miejski), *judex* (sędzia), *juratus* (przysiężny), *notarius* (notariusz), a także *administratores*

(administrator dóbr oraz majątków ziemskich) oraz *oeconomus*, *economus* (rządca, zarządca, administrator). Posady te sprawowane były przez osoby wykształcone, a co za tym idzie – posiadające wyższy status społeczny.

Nieco mniej wyekscerpowanych nazw zawodów wskazuje również na osoby związane ze szkolnictwem. Wymienić należy tu apelatyw *professor* (profesor; znawca, uczonec), a także dwuwyzrazową nazwę: *magister scholaris* tłumaczoną jako nauczyciel w szkole oraz *director scholaris* wskazującą na dyrektora szkoły.

Ostatni zbiór tworzą z kolei nazwy związane z wojskowością. Leksemy te nie konkretyzują jednak wojskowych specjalności czy stanowisk – w aktach chrztów najczęściej pojawiał się zatem ogólny apelatyw *miles* (żołnierz), rzadziej obok tego terminu występowało dodatkowe określenie sygnalizujące ówczesny status danego żołnierza, stąd formy *miles emeritus* (emerytowany żołnierz) oraz *miles reservalis* (żołnierz rezerwista).

Podsumowanie

Analizowane XIX-wieczne księgi urodzeń dały sposobność do zrekonstruowania ówczesnej struktury społecznej badanych wsi, a także odtworzenia stanu majątkowego jej mieszkańców.

Stosowane w metrykach łacińskie identyfikatory stanowe, mające na ogół postać jednowyrazowych form apelatywnych, rzadziej określeń, dostarczyły informacji zarówno o przynależności klasowej ludności, jak również stanie posiadanych przez nią dóbr majątkowych. Stąd też wiadomo, iż największą grupę społeczną stanowili wówczas mało zamożni oraz ubodzy, nieposiadający żadnych własności chłopi. Wskazują na to licznie zarejestrowane w dokumentach apelatywy *hortulanus* (zagrodnik), a także *inquilinus* (komornik) czy *cassarius* (chałupnik). Wśród mieszkańców wsi znaleźli się również przedstawiciele mieszczaństwa – w aktach chrztów odnotowane zostały ogólne apelatywy *civis* oraz

oppidanus – a także szlachty, których status majątkowy oraz rolę społeczną precyzowały określenia *nobilis*, *generosus* oraz *magnificus*.

Pozostałe nazwy apelatywne pozwoliły przy tym na charakterystykę struktury zawodowej badanego regionu. Zgromadzone nazwy głównie przybierały formę pojedynczych apelatywów najczęściej specjalizujących daną profesję, jak *sutor* (szewc), *textor* (tkacz), *pellitor* (kuśnierz) lub *lanio* (rzeźnik). Znacznie mniej natomiast zarejestrowano określeń niewyspecjalizowanych, jak *faber* (rękodzielnik, rzemieślnik, wykwalifikowany robotnik) czy *magister* (majster, przełożony; mistrz cechowy), a także nazw ogólnych, nieprecyzujących danej specjalności typu: *operarius* (robotnik, wyrobnik, sługa) czy też *cooperarius* (współpracownik, pomocnik). Niewielki zbiór tworzyły także nazwy dwuwyrazowe, w których drugi leksem miał formę określającą: *aulicus* (dworski), *emeritus* (emerytowany), *reservalis* (rezewista), stąd nazwy: *coquus aulicus*, *miles emeritus*, *miles reservalis*, lub też precyzującą: *director scholaris*, *magister scholaris*.

Uszeregowanie wszystkich wyekscerpowanych nazw zawodów w grupy ukazało ponadto, iż najliczniejsza z nich obejmuje leksykę rzemieślniczą. Pozwala to na wniosek, iż wielu mieszkańców trudniło się chałupnictwem, a na badanym terenie funkcjonowały prawdopodobnie zrzeszające rzemieślników cechy oraz inne stowarzyszenia. Reszta wyodrębnionych apelatywów zawodowych, choć mniej liczna, zaświadcza również o pracownikach dworskich, żołnierzach, nauczycielach oraz duchownych. Stosunkowo dużo nazw dotyczyło także zawodów wykonywanych przez przedstawicieli wyższych warstw społecznych, do których należały posady prawne oraz urzędnicze.

BIBLIOGRAFIA

- Abramowicz Z., *Imiona chrześciane białostoczan w aspekcie socjolingwistycznym (lata 1885–1985)*, Białystok 1993.
- Borek H., *Socjolingwistyczne aspekty imiennictwa*, „Onomastica” 1978, nr 23, s. 163–175.
- Bubak J., *Proces kształtowania się polskiego nazwiska mieszczańskiego i chłopskiego*, Kraków 1986.
- Bystron J., *Księga naszych imion*, Warszawa 1938.
- Dacewicz L., *Antroponimia Tatarów polsko-litewskich w przekroju historycznym*, Białystok 2012.
- Dacewicz L., *Uwarunkowania socjalno-kulturowe nadawania imion podwójnych w Dekanacie Białystok w II połowie XIX wieku*, „Studia Wschodniosłowiańskie” 2017, nr 17, s. 169–186.
- Dobrowolski K., *Znaczenie metryk kościelnych dla badań naukowych*, „Rocznik Towarzystwa Heraldycznego we Lwowie” 1920, nr 5, s. 90–110.
- Duszyński-Karabas H., *Księgi metrykalne parafii prawosławnych na Kujawach i ziemi dobrzyńskiej z przełomu XIX i XX wieku jako źródło badań socjoonomastycznych* [w:] *Miasto: przestrzeń źródnicowana językowo, kulturowo i społecznie*, t. 6, M. Świącicka, M. Peplińska (red.), Bydgoszcz 2016, s. 437–447.
- Elektroniczny słownik łaciny średniowiecznej w Polsce*, <https://lexicon.scriptores.pl/> [dostęp: 25.05.2022].
- Gawrysiakowa J., *Praktyki religijne w XIX w. (na podstawie metryk z parafii Rudka, pow. Bielsk Podlaski)*, „Roczniki Humanistyczne” 1970, t. 18, z. 2, s. 85–99.
- Góralski Z., *Urzędy i godności w dawnej Polsce*, Warszawa 1988.
- Hamryszczak A., *Materiały do badań genealogicznych w zasobach Instytutu Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych KUL w Lublinie*, „Rocznik Lubelskiego Towarzystwa Genealogicznego” 2009, nr 1, s. 109–135.
- Hochleinter J., *Warmińskie nowożytny księgi chrztów jako źródło historyczne*, „Echa Przeszłości” 2001, nr 2, s. 139–152.
- Iglewska S., *Aspekty socjolingwistyczne w badaniach procesu ewolucji systemu antroponimicznego. Zarys tematu*, „Ogrody Nauk i Sztuk” 2015, nr 5, s. 327–330.
- Internetowy słownik łacińsko-polski*, <https://pl.glosbe.com/la/pl> [dostęp: 25.05.2022].
- Jougan A., *Słownik kościelny łacińsko-polski*, Sandomierz 2013.
- Kolber T., *Dwujęzyczność dokumentów urzędowych kościelnych, na przykładzie nominacji w księgach parafialnych dekanatu wadowickiego* [w:] *Język w urzędach i sądach*, M.T. Lizisowa (red.), Kraków 2006, s. 137–149.

- Kresa M., *Księgi metrykalne jako źródło i program Excel jako narzędzie badań antroponimicznych* [w:] *Badania historycznojęzykowe. Stan. Metodologia. Perspektywy*, B. Dunaj, M. Rak (red.), Kraków 2011, s. 399–411.
- Kuchowicz Z., *Leki i gusła dawnej wsi. Stan zdrowotny polskiej wsi pańszczyźnianej w XVII–XVIII w.*, Warszawa 1954.
- Kukło C., *Demografia Rzeczypospolitej przedrozbiorowej*, Warszawa 2009.
- Kumor B., *Przepisy państwowe i kościelne dotyczące metryk kościelnych w zaborze austriackim (1800–1914)*, „Przeszłość Demograficzna Polski. Materiały i Studia” 1975, nr 7, s. 94–107.
- Kurpas J., *Początki ksiąg metrykalnych*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 1961, t. 2, z. 1–2, s. 5–38.
- Laszuk A., *Księgi metrykalne i stanu cywilnego w archiwach państwowych w Polsce – informator*, Warszawa 1998.
- Lexicon latino-polonicum*, t. 1, F. Borowski (red.), Wilno 1844.
- Skowronek K., *Inspiracje socjologiczne w polskiej onomastyce – stare i nowe związki*, „Socjolingwistyka” 2013, nr 27, s. 31–41.
- Słownik łacińsko-polski*, t. 3, M. Plezia (red.), Warszawa 1998.
- Słownik łaciny średniowiecznej w Polsce*, t. 1, 2, 4, M. Plezia (red.), Kraków 1965–2000.
- Słownik współczesnego języka polskiego*, t. 1, B. Dunaj (red.), Kraków 2000.
- Wiślicz T., *Upodobanie. Małżeństwo i związki nieformalne na wsi polskiej XVII–XVIII wieku. Wyobrażenia społeczne i jednostkowe doświadczenia*, Wrocław 2012.
- Wyczański A., *Szlachta polska XVI wieku*, Warszawa 2001.
- Wyczawski H., *Przygotowanie do studiów w archiwach kościelnych*, Kalwaria Zebrzydowska 1989.
- Żołądź-Strzelczyk D., *Dziecko w dawnej Polsce*, Poznań 2002.
- Żyromski M., *Dziewiętnastowieczna rodzina polska*, „Rocznik Socjologii Rodziny” 2000, nr 12, s. 173–188.
-

